

# De graven van Kessel

DOOR

H. CLEVIS EN J. A. COLDEWEIJ\*

## Ter inleiding

*De Redactie is zeer verheugd de hand te hebben kunnen leggen op de hierbij aangeboden studie betreffende de graven van Kessel. De bekende verhandeling van Rosenkrantz uit 1896 was uiteraard volledig verouderd. Met behulp van velen geeft dit artikel een betrouwbaar beeld van de huidige stand van het onderzoek.*

*In verband met de lengte van de publicatie is deze in twee delen gesplitst. De volgende aflevering van "Castellogica" zal een beschouwing over het bezit van de graven van Kessel brengen. De literatuurlijst volgt aan het einde van de tweede aflevering. "De graven van Kessel" gelieve men te beschouwen als een voorbode van een behandeling van het bouwhistorisch onderzoek van de boeiende ruïne te Kessel op de westoever van de Maas.*

## De eerste generaties

Op 28 juli 1081 krijgen we in de oorkonden voor het eerst te maken met het geslacht der graven van Kessel. De eerste ons bekende graaf van Kessel is Hendrik (na 1082-1114).<sup>1</sup> Van Spaen schrijft in zijn "Oordeelkundige Inleiding tot de Historie van Gelderland" dat deze Hendrik niet alleen dezelfde is als Hendrik van Kriekenbeek, maar ook dat hij Hendrik is, een broer van graaf Gerard I van Wassenberg en Gelre.<sup>2</sup> Omdat Hendrik van Kriekenbeek een (achter)kleinkind was van de gebroeders Flamens, zou de stamboom van de graven van Kessel met een eeuw vervroegd kunnen worden. De mening die Van Spaen in 1802 formuleerde, heeft zeer lang stand gehouden. De gelijkstelling Kriekenbeek-Kessel berustte volgens Van Spaen op het volgende: "Kriekenbeek en Kessel waren beide bezittingen der Graven en Heeren van Kessel, die in het jaar 1297, of volgens het bij Pontanus geboekte, in 1326 door de Graven van Gelre zijn aangekocht, van Hendrik, Graaf van Kessel".<sup>3</sup> Rosenkrantz rekent in zijn "Bijdragen tot de geschiedenis van de graven van Kessel" in 1896 af met de theorie van Van Spaen.<sup>4</sup>

Allereerst merkt hij over bovenstaande verkoop op, dat uit een oorkonde van 21 april 1286 bleek dat Kessel reeds lang in handen was van de graaf van Gelre. Vervolgens stelt Rosenkrantz dat Kriekenbeek in de oorkonden altijd heerlijkheid wordt genoemd en nooit graafschap; dat Philippus van Heinsberg, aartsbisschop van Keulen, bij de opneming der goederen, verworven voor het aartsbisdom Keulen, tijdens zijn ambtsperiode (1167-1191) het kasteel Kriekenbeek met toebehoren gekocht heeft van Reynerus van Kriekenbeek en dat deze

Reynerus van Kriekenbeek (1136-1167) in oorkonden van de aartsbisschop van Keulen als getuige onder de graven en dynasten voorkomt, zodat hij tot de edelen of hoge adel behoort. Na hem wordt volgens Rosenkrantz geen melding meer gemaakt van een heer van Kriekenbeek. Op 3 maart 1243 verkocht graaf Adolf van der Mark aan graaf Otto II van Gelre alle goederen welke hij door erfenis van de heer van Kriekenbeek verkregen had voor de som van 1700 Keulse mark. De verkoop bestond uit allodia en lenen met hun toebehoren: een hof Rufsosteren (waarschijnlijk Roosteren bij Susteren), cijnslieden te Kempen, andere leenmannen en ministerialen en alle bezittingen welke hij vanwege de heerlijkheid Kriekenbeek in eigendom bezat, uitgezonderd zijn cijnslieden van Werden, het goed Ditren (waarschijnlijk Dieteren, gemeente Susteren), en het goed van Johan van Hinsbeek, welke hem en zijn nakomelingen in leen verblijven. Tevens verklaren Otto, Engelbert en Gerard, zonen van graaf Adolf I, dat zij persoonlijk, in geval hun vader kwam te overlijden, zolang leendragers zullen blijven totdat de aankoper, graaf Otto II, het leen van de aartsbisschop van Keulen ontvangen heeft.<sup>5</sup>

De verkoop van 1243 wordt uitdrukkelijk beperkt tot ten westen van de Rijn gelegen lenen en allodia, die tot het Kriekenbeekse dominium behoord hebben. Dit betekent, volgens Jappe Alberts, dat de heren van Kriekenbeek ook bezit aan de rechter Rijnsoever gehad hebben.<sup>6</sup>

\* Met dank aan mevrouw Coldewey (Deventer) en de heren A. Berg (Rendsburg, West-Duitsland), M. P. J. van den Brandt (Venraij), J. W. A. Fleuren (Helden-Panningen) en H. J. J. Vermeulen (Heerhugowaard) voor hun kritische kanttekeningen en waardevolle bijdragen.

Het is duidelijk dat Rosenkrantz in de verste verte geen bewijs ziet voor de theorie van Van Spaen voor een gelijkstelling Kriekenbeek-Kessel, maar Van Spaens theorie hield lang stand. In 1979 schrijft Jappe Alberts over de “op het eerste gezicht meest aannemelijke opvatting van Van Spaen” het volgende: “De overeenkomst tussen beiden is, dat zij in dezelfde tijd leefden, namelijk in de tweede helft van de 11de eeuw en in het begin van de 12de eeuw, dat zij beiden bezittingen hadden in de Molengouw tussen Maas en Niers, en dat zij bovendien buiten de Molengouw verspreide allodia, lenen en voogdijrechten bezaten, die voor een belangrijk deel in de loop van de 13de eeuw door verkoop in handen van de graven van Gelre en van Gulik kwamen. Wanneer het juist is dat Hendrik van Kriekenbeek een graafschap in de Molengouw bezat, dan zou een bezwaar tegen deze gelijkstelling zijn weggenomen. Blijft dan nog de vraag waarom Hendrik van Kriekenbeek zich graaf van Kessel genoemd zou hebben, terwijl zijn stamburcht toch Kriekenbeek was. Het verkrijgen van belangrijk bezit buiten het gebied van de oorspronkelijke stamburcht kon aanleiding zijn voor naamsverandering, zoals het voorbeeld van de heren van Heinsberg, die zich naar Valkenburg gingen noemen, en van de graven van Tomburg, die zich naar Kleef gingen noemen, aantoonde. Maar ook het omgekeerde komt voor, namelijk dat de naam van de stamburcht voor het geslacht wordt gehandhaafd, terwijl het grootste deel van het gebied elders ligt, zoals bijvoorbeeld bij de graven van Are. De conclusie uit dit alles is, dat de gelijkstelling Kriekenbeek-Kessel niet uitgesloten is, doch zeker niet vaststaat.”<sup>7</sup>

In chronologische volgorde zien we dat een van de (achter)kleinkinderen van de gebroeders Flamens, Hendrik van Kriekenbeek, in dezelfde tijd leeft als Hendrik, graaf van Kessel. Kriekenbeek is een heerlijkheid en Kessel een graafschap.<sup>8</sup> De heren van Kriekenbeek en de graven van Kessel bezaten beiden bezittingen in de Molengouw tussen Maas en Niers en hadden buiten de Molengouw verspreide allodia, lenen en voogdijrechten. Uit geen van de overgeleverde oorkonden blijkt dat het ene geslacht ooit bezittingen van het andere geslacht had. In 1136, 1139, 1149 en 1166 komt Reynerus van Kriekenbeek voor als getuige in oorkonden van de aartsbisschop van Keulen.<sup>9</sup> Uit oorkonden van 1188 en 1190 blijkt dat Philips van Heinsberg de burcht van Kriekenbeek met het bijbehorend allodium van Reynerus van Kriekenbeek gekocht heeft voor 1300 Keulse mark.<sup>10</sup> Op 3 maart 1243 verkoopt graaf Adolf I van der Mark aan graaf Otto II van Gelre alle goederen welke hij door erfenis van de heer van Kriekenbeek verkregen had voor 1700 Keulse mark zoals hierboven reeds uitvoerig beschreven is. In 1251 ruilt graaf Otto II van Gelre een hof in Grefrath tegen een hof in Kriekenbeek met aartsbisschop Konrad van Keulen, omdat Otto van plan is in Kriekenbeek een klooster te bouwen.<sup>11</sup>

In deze oorkonde is graaf Willem van Kessel getuige. Dat wil echter niet zeggen dat Kessel bemoeienis heeft gehad met de bezittingen van het geslacht Kriekenbeek. In 1286 komt Walram van Kessel als leenman van de graaf van Gelre voor onder de getuigen bij de huwelijksvoorwaarden van Reinald van Gelre die zijn bezittingen te Kriekenbeek en zijn graafschap Kessel als onderpand wil geven.<sup>12</sup> Het feit dat Walram getuige is, heeft ook hier niets met Kriekenbeek te maken.

Uit de rekening betreffende het graafschap Gelre van 1294-1295 blijkt dat een Herman van Kriekenbeek de rekening betreffende de landen van Kessel en Rode (Venray) heeft opgemaakt en dat de graaf van Gelre inkomsten geniet uit het ambt Kriekenbeek.<sup>13</sup> Ten behoeve van de burcht blijken uitgaven gedaan te zijn voor het onderhoud. Uit de gegevens van 1294-1295 is geen enkele overeenkomst op te maken over goederen die het Kesselse geslacht van het Kriekenbeekse goederencomplex gehad zou hebben. Uit de gegevens van het oudste leenactenboek van Gelre uit 1326 valt evenmin iets op te maken.<sup>14</sup>

Tot slot nog een andere theorie: Quadflieg stelt dat het geslacht Kriekenbeek na Reynerus (1136-1167) wordt voortgezet onder de naam van Millendonk.<sup>15</sup> De eerste erfdrager van dit geslacht is Dirk I van Millendonk (1166-1197). Geen wonder dus dat na 1167 in de oorkonden geen Kriekenbeek meer voorkomt. Concluderend kunnen we stellen dat er over de oorsprong van het geslacht der graven van Kessel weinig valt te zeggen. Het is echter wel zeker dat Hendrik I van Kessel niet gelijk gesteld kan worden aan Hendrik van Kriekenbeek.

<sup>1</sup> REK I, nr. 1145 (Bruno, comes, 28 juli 1081).  
Sloet, nr. 188 (Hendrik I van Kessel, na 1082).

<sup>2</sup> Van Spaen, dl. II pp. 114-115.

<sup>3</sup> Zie noot 2.

<sup>4</sup> Rosenkrantz, 1896, pp. 4, 8 en 16.

<sup>5</sup> Bondam, nr. 39 p. 445.

<sup>6</sup> Alberts, 1979, p. 37.

<sup>7</sup> Alberts, 1979, pp. 38-39.

<sup>8</sup> Van Spaen, dl. II, nr. 37.

<sup>9</sup> REK II, nr. 322 (1136).

REK II, nr. 381 (1139).

REK II, nr. 461 (1149).

REK II, nr. 862 (1166).

<sup>10</sup> REK II, nr. 1325 (1188) en nr. 1386 (1190).

<sup>11</sup> Sloet, nr. 734.

<sup>12</sup> Kleintjens, p. 21.

<sup>13</sup> Meihuizen, p. 23.

<sup>14</sup> Van Doorninck, 1898.

<sup>15</sup> Quadflieg, 1958.



Het kasteel Kessel vanuit het zuidwesten naar een tekening van Jan de Beijer.  
(Part. coll.)

## Graaf Hendrik I

De oudst bekende graaf van Kessel is Hendrik I (na 1082-1114). Het geslacht duikt in het oorkondenmateriaal voor het eerst een jaar eerder op (28 juli 1081), wanneer een zekere comes Bruno optreedt als “altaris sancti Panthaleonis advocatus”.<sup>1</sup> Aangezien graaf Hendrik I kort nadien dezelfde functie blijkt te bekleden en omdat in oorkonden van 28 december 1107<sup>2</sup> een Bruno voorkomt als broer van Hendrik I, is het niet boud te veronderstellen dat de Bruno van 1081 de vader is geweest van Hendrik I, graaf van Kessel en diens broer Bruno. De Bruno van 1081 kan niet dezelfde zijn als die van 1107 omdat Hendrik I en Bruno niet tegelijkertijd voogd van St. Pantaleon geweest kunnen zijn.

Hendrik I moet in of kort na 1082 de functie van altaarvoogd van het in 957 gestichte Benediktijnerklooster St. Pantaleon van zijn vader hebben overgenomen. Hij komt namelijk als zodanig voor in een oorkonde waarin Irmgard van Süchteln aan het klooster een wijnberg schonk.<sup>3</sup> Deze schenking kan in verband worden gebracht met het feit dat Irmgards broer, graaf Herman, in 1082 abt werd van St. Pantaleon.<sup>4</sup> Hendrik was graaf van Kessel; zijn stamslot en zijn gebieden moeten in die omgeving gezocht worden. Over de omvang daarvan weten we tijdens zijn graafschap nog niets. De voor-

naamste goederen moeten, zoals later zal blijken, aan de linkeroever van de Maas gelegen hebben.

Hendrik I kwam ook twee maal voor in de getuigenlijst van oorkonden van de rooms-koning Hendrik V aan de graven van Zutphen.<sup>5</sup> Aan het eind van zijn leven vinden we hem in bondgenootschap met de aartsbisschop en de stad Keulen tegenover diezelfde Hendrik V. In de slag bij Andernach in oktober 1114 tijdens dit conflict sneuvelde hij, doordat hij tengevolge van een fout van zijn medestrijders onder de paardehoeven terecht kwam. Hij werd naast de Dom in Keulen begraven.<sup>6</sup>

<sup>1</sup> REK I, nr. 1145.

<sup>2</sup> Sloet, nrs. 214 en 215, beide van 28 december 1107.

<sup>3</sup> Sloet, nr. 188, Van Spaen II, p. 114-115.

<sup>4</sup> Sloet, nr. 188. “Herman werd abt van St. Pantaleon in het jaar 1082. Is het gewaagd aan te nemen, dat bij zijne verheffing tot die waardigheid, zijne zuster de gift heeft gedaan?”

<sup>5</sup> Sloet, nrs. 214 en 215.

<sup>6</sup> MGH SS XVII pp. 750-751. “Nullus preterea principalium virorum ex parte Coloniensium aut captus refertur aut occisus preter Henricum comitem de Kesle, virum egregium, qui per fraudem suorum, equorum pedibus suffocatus. Colonia iuxta aecclesiam maiorem beati Petri honorificae tumulatus est.”

N.B. Alberts, 1974, p. 45 en 1979, p. 38, plaatst Hendrik I ten onrechte in het kamp van de Duitse koning. Hij baseert zich op Sloet, nr. 188, die daar niets over zegt.

## (Graaf) Gerard

Uit een oorkonde van 5 april 1118, waarin een Gerard van Kessel optreedt als getuige van aartsbisschop Frederik I van Keulen, kunnen we alleen maar concluderen dat ook deze (graaf) betrekkingen heeft onderhouden met de aartsbisschop. De oorkonde heeft betrekking op een schenking van de tienden van de broek bij de hof Straelen door de aartsbisschop aan de abt van Siegburg.<sup>1</sup> Deze oorkonde is de enige die bewaard is gebleven over Gerard van Kessel. Hij wordt in de oorkonde geen graaf genoemd. Toch is deze Gerard zeer waarschijnlijk de oudste zoon van de inmiddels overleden Hendrik I.

<sup>1</sup> Lacomblet I, nr. 287.

## Graaf Hendrik II

In 1121 komt in een oorkonde van aartsbisschop Frederik I van Keulen als eerste getuige onder de liberi een Henricus, comes voor.<sup>1</sup> Gezien het feit dat later Hendrik, graaf van Kessel, nog vele malen voorkomt in oorkonden van de aartsbisschop, is het zeer waarschijnlijk dat we hier reeds te maken hebben met Hendrik II van Kessel.

Hendrik II (1124-1141) komt voor het eerst met zekerheid voor in 1124 als getuige in een schenkingsoorkonde van aartsbisschop Frederik I van Keulen aan de abdij van St. Pantaleon.<sup>2</sup> Hendrik II heeft het voogdijschap van de graven van Kessel over het klooster St. Pantaleon voortgezet, hoewel hij van de vijf keren dat de oorkonden betrekking hebben op St. Pantaleon slechts eenmaal als "advocatus ecclesiae nostrae" genoemd wordt en wel in 1141 in een oorkonde van abt Gerard, waarin deze o.a. de stand van de horigen verlicht.<sup>3</sup>

Verder komt hij op 10 februari 1129 en in 1139 voor met betrekking tot St. Pantaleon, waarvan eenmaal in een schenkingsoorkonde van koning Lotharius de Saksier en eenmaal in een oorkonde van de aartsbisschop van Keulen.<sup>4</sup>

We mogen van hem zeggen dat hij tot het gevolg van de aartsbisschop van Keulen behoorde. Hij komt maar liefst vijf maal voor in diens oorkonden. Naast bovengenoemde gevallen gebeurt dit in 1136 in verband met de abdij Siegburg, in 1136 met betrekking tot het kapittel van St. Gereon in Keulen en in 1134 getuigt hij bij de bevestiging van een overdracht van proost Felmar van Zyflich aan het altaar van St. Maarten.<sup>5</sup> Vanaf 5 december 1135 traden de graven van Kessel in Gladbach "in allen verwaltungs- und güterrechtlich wichtigen Urkunden der um 974 gegründeten St. Vitus-abtei unter den weltlichen Zeugen stets an erster Stelle auf. Den Vogttitel führten sie dort nur in den Jahren 1275, 1281 und 1285, obwohl sie die Gladbacher Vogtei sicherlich

schon 1135 besessen hatten".<sup>6</sup> Hij is dan getuige in een oorkonde van de aartsbisschop van Keulen die een aantal bepalingen van abt Walter van Gladbach bevestigt.<sup>7</sup> Vanaf 1139 komt naast Hendrik II ook Walter voor als graaf van Kessel.<sup>8</sup> Beiden voeren op dat moment de grafelijke titel.

<sup>1</sup> Lacomblet I, nr. 292.

<sup>2</sup> Foerster, pp. 131-134.

<sup>3</sup> Lacomblet I, nr. 344.

<sup>4</sup> 10-02-1129 Lacomblet I, nr. 304, Sloet, nr. 252.

1139 Lacomblet I, nr. 338, REK II, nr. 373.

<sup>5</sup> 1136 Lacomblet I, nr. 324, REK II, nr. 321.

1136 REK II, nr. 318.

1134 Sloet, nr. 267, REK II, nr. 305.

<sup>6</sup> Mackes, p. 90. De graven van Kessel komen verder met betrekking tot de abdij van Gladbach voor in de volgende jaren:

05-12-1135 Lacomblet I, nr. 320, Brasse I, nr. 23, REK II, nr. 315.

1170 Brasse I, nr. 53.

1172 Lacomblet I, nr. 443.

1243 Lacomblet II, nr. 281.

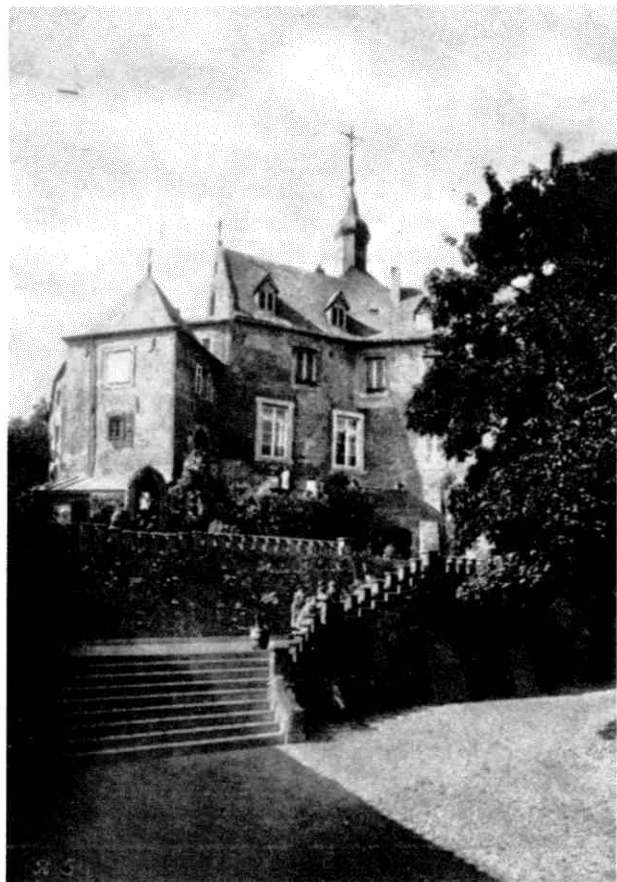
08-03-1275 Lacomblet II, nr. 663 (Brasse I, nr. 114 heeft de juiste datum).

18-11-1281 Brasse I, nr. 121.

18-06-1285 Lacomblet II, nr. 806.

<sup>7</sup> 05-12-1135 Lacomblet I, nr. 320.

<sup>8</sup> 1139 Lacomblet I, nr. 337.



*Kasteel Kessel vanuit het noorden in de jaren dertig naar een oude prentbriefkaart.*

## Graaf Walter

Walter is niet met zekerheid op de juiste plaats in de stamboom in te vullen. We plaatsen hem op een lijn met Gerard en Hendrik II. Walter (1139-1158) komt, naast Hendrik II, reeds voor in 1139, terwijl hij ook de grafelijke titel voert. Dat vindt plaats in een oorkonde van Arnold I, aartsbisschop van Keulen, waarin deze het grondbezit van het vrouwenklooster te Koningsdorf bevestigt.<sup>1</sup>

Dit klooster stond onder de abdij St. Pantaleon.

Met betrekking tot St. Pantaleon komt Walter nog voor in oorkonden van 1144, 1147, 1152 en 1153.<sup>2</sup>

Eenmaal, in 1143, is hij getuige bij een geschil tussen St. Pantaleon en een van haar voogden, Christiaan van Wevelinghoven, dat bijgelegd wordt door de aartsbisschop van Keulen. Van Wevelinghoven wordt in 1152 ook voogd genoemd. De Van Wevelinghovens komen trouwens vaker in verband met de graven van Kessel voor, en niet alleen met betrekking tot St. Pantaleon, maar ook in verband met de St. Vitus abdij te Gladbach.<sup>3</sup>

Het is niet bewezen dat graaf Walter ook voogd was van St. Pantaleon. Zeer waarschijnlijk is dat echter wel. Onlangs is dit nog betoogd door Peters.<sup>4</sup>

Bij Walters optreden in 1152<sup>5</sup> – hij treedt dan op als getuige in een oorkonde van abt Wolbero van St. Pantaleon die een vroeger leen in Süchteln verkoopt – voert hij niet de voogdtitel. Als dit al gebeurt door een bepaalde graaf, vindt dat plaats in oorkonden van de abdij zelf. In bevestigingsoorkonden vrijwel nooit. Bij de bevestigingsoorkonde van genoemd leen in Süchteln komt hij helemaal niet onder de getuigen voor.

Walter wordt tweemaal, in 1144 en 1146, in verband gebracht met Laach. Hij treedt als getuige op in oorkonden. Mogelijk, maar niet te bewijzen, zou hier reeds van een voogdijschap sprake kunnen zijn, doch eerst bij Hendrik V hebben we hiervoor een definitief bewijs.<sup>6</sup> Van alle oorkonden die van Walter bekend zijn, treedt hij zesmaal op als getuige in oorkonden van de aartsbisschop van Keulen. Ook heeft hij contacten met de rooms-koning: in 1158 bevindt graaf Walter zich in het gevolg van keizer Frederik Barbarossa. Dit kunnen we concluderen uit het feit dat hij dan optreedt als getuige in een oorkonde van Frederik over het klooster Rolandswerth.<sup>7</sup>

In 1184 komt de naam van een graaf Walter nogmaals voor in een oorkonde, doch dan is hij inmiddels overleden.<sup>8</sup>

Deze oorkonde wordt behandeld onder graaf Hendrik III. Brasse noemt zonder bronvermelding de namen van twee broers van graaf Walter, Herman en Richewin,<sup>9</sup> hetgeen hoogst onwaarschijnlijk is.

<sup>1</sup> 1139 Lacomblet I, nr. 337.

<sup>2</sup> 1144 Lacomblet I, nr. 352.

1147 Kuphal, pp. 223-225 Urkunde 4.

1152 Hilliger, pp. 90-91.

1153 Lacomblet I, nr. 378.

<sup>3</sup> Zie o.a.:

1141 Lacomblet I, nr. 344.

1143 Lacomblet I, nr. 349.

1147 Kuphal, pp. 223-225 Urkunde 4.

1152 Hilliger, pp. 90-91.

Ook bij de St. Vitus abdij te Gladbach komen niet alleen de Kessels voor, maar ook de Wevelinghovens. Zie o.a.:

1168 Brasse I, nr. 50.

1170 Brasse I, nr. 53.

1172 Lacomblet I, nr. 443.

<sup>4</sup> Peters, pp. 141 en 156.

<sup>5</sup> 08-09-1152 Lacomblet I, nr. 373.

<sup>6</sup> 1144 Codex Dipl. Rheno-Mosellanus Bd. I, nr. 135.

04-02-1146 REK II, 442.

<sup>7</sup> 1158 Codex Dipl. Rheno-Mosellanus Bd. I, nr. 168.

<sup>8</sup> 1184 REK II, nr. 1228.

<sup>9</sup> Brasse I, p. 477.

## Graaf Hendrik III

Tussen het laatste ons bekende optreden van graaf Walter en de eerste vermelding van de volgende graaf, ligt een periode van 8 jaar. We gaan er echter van uit dat Hendrik III (1166-1188/89) een zoon is van Hendrik II, maar bewijzen kunnen we dit niet. We nemen aan dat met Hendrik III bedoeld wordt de graaf van Kessel die als getuige voorkomt in een oorkonde van abt Wichmann van St. Pantaleon.<sup>1</sup> In deze oorkonde wordt bovendien vermeld dat Hendrik van Gelre opperaltaarvoogd is. Betrekkingen met Gladbach komen tot uitdrukking in oorkonden van 1170 en 1172. Het betreft twee aankopen, resp. een goed van Rakesleiden en 18 morgen land van Geldolf van Niederhoven en het alodium Rakesleiden van Allard van Tuschinbroc en diens oom Geldolf van Breidenrode.<sup>2</sup> Hendrik III treedt als getuige op.

Hendrik III komt in oorkonden voor van de rooms-keizer. Hij treedt op als getuige in een oorkonde van Frederik I, die de inkomsten van de abdij Siegburg bevestigt. Dit vindt plaats op 9 mei 1174.<sup>3</sup>

In 1184 en in 1188<sup>4</sup> en bovendien in 1189,<sup>5</sup> wordt Hendrik III genoemd als getuige in oorkonden van de aartsbisschop van Keulen. Hij wordt genoemd in verband met een wijnberg te Senheim die door de aartsbisschop voor 400 Mark wordt verkocht. Deze wijnberg was door Arnold I van Keulen in leen gegeven aan graaf Walter van Kessel, die hem weer verleend had aan Ulrich van Brunishor, die hem op zijn beurt weer doorgaf aan zijn zoon Warner. Omdat de inkomsten van het aartsbisdom in deze regio te gering waren, is een vergelijk tot stand gekomen in 1184, waarbij Hendrik III afstand deed van zijn rechten en waarbij Warner schadeloos gesteld werd met een bedrag van 100 Mark zilver.

Door een schenking van aartsbisschop Arnold I van Trier (1169-1183) tussen 1180 en 1183 komen we de naam van de echtgenote van Hendrik III te weten: Alveradis. Het geschenk aan het echtpaar bestond uit een huis te Keulen.<sup>6</sup> Hendrik III zou daardoor volgens Mackes aan moederskant een verwant (cognatus) zijn van Arnold I van Trier.<sup>7</sup> Over Alveradis, de echtgenote van Hendrik III, zegt Mackes, dat zij niet zoals tot dusver aangenomen uit het geslacht Molbach-Nörvenich stamde, maar uit het gravengeslacht Berg of Gelre.

Alveradis kan echter een dochter zijn uit het huwelijk van Hendrik II van Kuyc en Sofia van Renen. Na de dood van Hendrik van Kessel is zij dan hertrouwd met Dirk II van Voorne. Kessel en Kuyc waren bijna burenen. Een dotatie van 1219 aan Mariënweerd spreekt in dit opzicht boekdelen; Mariënweerd werd namelijk in 1129 door de Kuycs gesticht. De getuigen in de oorkonde van 1219 waren allemaal bloed- of aanverwanten van de Kuycs.<sup>8</sup> De naam Alveradis komt bij het geslacht Kuyc vaker voor. Hendrik I van Kuyc was gehuwd met Alveradis van Hochstaden<sup>9</sup>, die in 1131 rechten blijkt te hebben in de "Waldgrafschaft" Osning.<sup>10</sup> Bezit in Hochstaden werd op 24 augustus 1271 door Hendrik V verkocht!<sup>11</sup>

Wellicht op grond van verwantschap met Arnold I van Trier kunnen we verklaren dat Hendrik III als getuige voorkomt in een oorkonde van diens opvolger, Johan van Trier.<sup>12</sup>

<sup>1</sup> 1166 Lacomblet I, nr. 245.

<sup>2</sup> 1170 Brasse I, nr. 53.

1172 Lacomblet I, nr. 443.

<sup>3</sup> 09-05-1174 Sloet, nr. 336.

<sup>4</sup> 1184 REK II, nr. 1228.

1188 REK II, nr. 1327.

<sup>5</sup> 1189 Beyer, nr. 96.

<sup>6</sup> Hoeniger, Bd. II, p. 167 (N11 VII18) en p. 133 (N9 V9).

<sup>7</sup> Mackes, p. 92.

<sup>8</sup> Coldewey, p. 228.

Zie ook Fremery, J. de, *Cartularium der Abdij Mariënweerd*. Op een rectificatie van de huwelijken van Alveradis, dochter van Hendrik II van Kuyc, zal Coldewey nader ingaan in een artikel over de genealogie Kuyc in *De Nederlandse Leeuw*.

<sup>9</sup> Coldewey, p. 226.

<sup>10</sup> Coldewey, p. 21. (Osning = uit Hochstaden).

<sup>11</sup> Lacomblet II, nr. 616.

<sup>12</sup> Beyer, nr. 112.

Deze oorkonde is niet gedateerd en op grond van welke reden deze in 1190 gesteld wordt is niet vermeld.

## Graaf Hendrik IV

Na de dood van Hendrik III verkopen Hendrik IV (1189-1219), graaf van Kessel, zijn broer Konrad en hun moeder Alveradis hun Keulse huis met als mundiburdus (helper) een graaf Frederik.<sup>1</sup> Volgens Mackes vindt deze verkoop plaats tussen 1190 en 1203.<sup>2</sup>

Opvallend is het aantal malen dat Hendrik IV als getuige voorkomt in oorkonden van de aartsbisschop van Keulen. Dit vindt o.a. tweemaal plaats in 1197, verder in 1198, 1200, 1201, 1209, 1216, 1217 en 1218.<sup>3</sup> In 1218 vinden we bovendien nog iets over zijn familiebetrekkingen. Hij komt dan, omdat hij getrouwd is met Udelhinde (over wie we het hieronder nog zullen hebben), voor als getuige naast o.a. Gerard van Blankenberg in een oorkonde van Engelbert I, aartsbisschop van Keulen, die bevestigt dat Everhard van Hengebach (schoonvader van Hendrik IV) in het klooster Hoven is getreden en aan datzelfde klooster met toestemming van zijn kinderen enkele schenkingen heeft gedaan.<sup>4</sup>

In 1203<sup>5</sup> en 1208<sup>6</sup> treedt Hendrik IV als getuige op van de kant van de aartsbisschop van Keulen in verdragen die deze sluit met de hertog van Brabant. In 1208 is hij getuige in een oorkonde van aartsbisschop Frederik I van Keulen aan de abdij Kamp<sup>6</sup> en in 1211 in een van aartsbisschop Diederik van Keulen die een schenking doet aan de inwoners van de stad Neuss.<sup>8</sup>

De graven van Kessel zullen we nog vaker in verband met Kamp tegen komen. Waarschijnlijk hebben ze van deze abdij ook bepaalde voogdijrechten genoten. Hetzelfde geldt voor Neuss. Op 23 augustus 1271<sup>9</sup> zullen we zien dat graaf Hendrik V de voogdij over Neuss aan de rechterzijde van de Niers verkoopt. Wanneer we speciaal kijken naar de oorkonden van 12 juli 1198 en de dag daarna, dan moet daarbij het volgende opgemerkt worden. Otto IV werd in deze tijd te Aken (waar de oorkonden uitgevaardigd werden) tot rooms-koning gekroond, na eerst felle strijd met zijn tegenstanders gevoerd te hebben. Hij had zijn koningschap vooral te danken aan de fervente steun van de aartsbisschop van Keulen. Hendrik IV, graaf van Kessel, die ongetwijfeld bij de kroningsplechtigheid aanwezig is geweest, moet een van de belangrijkste personen uit het gevolg van de aartsbisschop zijn geweest. De aartsbisschop wordt op 12 juli 1198 voor zijn verdiensten beloond door koning Otto IV met teruggave van het allodium Saalveld, waarvan Hendrik IV getuige is.<sup>10</sup> De daaropvolgende dag treffen we Hendrik IV nogmaals aan als getuige in een koningsoorkonde.<sup>11</sup>

Eerder al, op 28 juni 1193, bleek Hendrik IV betrekkingen te hebben met rooms-keizer Hendrik VI<sup>12</sup> en ook later op 3 februari 1201 getuigt hij in een oorkonde van Otto IV die zijn twee broers afstand laat doen van bepaalde bezittingen ten gunste van de aartsbisschop van Keulen voor diens verdiensten.<sup>13</sup>

Hendrik IV komt eveneens voor in drie koningsoorkonden met betrekking tot rechten die aan de stad Keulen worden geschonken,<sup>14</sup> waardoor we ons afvragen welke banden Hendrik IV met de stad Keulen gehad kan hebben. In ieder geval blijkt wel uit bovenstaande oorkonden dat hij een hoge positie had in het gevolg van de aartsbisschop van Keulen en dat zijn betrekkingen met de rooms-koning ook niet onbelangrijk waren.

Hendrik IV is de eerste graaf van Kessel van wie bekend is dat hij leenman van de graaf van Gelre is geweest. Voor welke goederen hij als leenman van Gelre te boek stond, is niet bekend. De verkoopsoorkonde van 1279 zal later met betrekking tot dit probleem nader bekeken worden. Dat Hendrik IV leenman was van de graaf van Gelre, blijkt uit een drietal oorkonden. Zo wordt hij op 6 maart 1196 en in 1203 genoemd als borg en leenman van de graaf van Gelre, in verdragen die laatstgenoemde sluit met de hertog van Brabant.<sup>15</sup> Op 22 januari 1200 is Hendrik IV getuige bij een verdrag dat de graaf van Gelre sluit met de hertog van Brabant en de bisschop van Utrecht.<sup>16</sup>

Samenvattend kunnen we stellen dat Hendrik IV in de internationale politiek beslist geen kleine jongen is geweest. Dat blijkt ook uit een oorkonde gedateerd 1190 van Otto, graaf van Gelre en Zutphen, waarin deze de stad Zutphen vrijheden verleent en schepenen toestaat.<sup>17</sup> Hendrik IV wordt als een van de getuigen opgevoerd. Twijfels over de echtheid van deze oorkonde rezen al bij Van Spaen. Sindsdien is er veel over geschreven. De Vries sluit dit hoofdstuk af door te stellen dat wij deze oorkonden uit 1190 mogen beschouwen als een geantedateerd "privilegium maius".<sup>18</sup> De "falsaris" heeft met het opvoeren van Hendrik, graaf van Kessel, wel Hendrik IV bedoeld.

Op 12 oktober 1219 verschijnt de eerste ons bekende oorkonde van een graaf van Kessel. Hendrik IV schenkt ten behoeve van zijn zieleheil aan het klooster Mariënweerd in het bisdom Utrecht aanzienlijke goederen: een curtis te Barlo en te Hovesdonck met alle toebehoren, een huis te Barlo en een boomgaard naast de kerk van Kessel. Ook schenkt hij het klooster een curtis te Oye, welke zijn vrouw of kinderen kunnen terugkopen voor 50 Mark, terwijl bij terugkoop het klooster wel tot in lengte van dagen het vruchtgebruik mag behouden. De advocatie over deze schenkingen draagt hij op aan de aartsbisschop van Keulen. Hij komt met de abt van het klooster overeen dat er een priester van het klooster aangewezen wordt voor de kapel en de begraafplaats van de nonnen te Kessel. Onder de getuigen komt een aantal van zijn eigen homines voor: Godefridus de Eyke, Wilhelmus de Koline, Gerardus de Barlo, Godefridus Pincerna, Heistachius en Hein de Suetersbeek.<sup>19</sup> In het cartularium van Mariënweerd komt een bevestigingsoorkonde van Engelbert I, aartsbisschop van Keu-

len, voor waarin Udelhinde, de echtgenote van Hendrik IV, met name wordt genoemd.<sup>20</sup>

Hendrik IV is volgens Mackes tussen 1190 en 1200 in het huwelijk getreden met Udelhinde.<sup>21</sup> Zij was de dochter van Everhard van Hengebach (zie hierboven) en Jutta van Gulik. Dit echtpaar had drie zonen en drie dochters: Willem III, graaf van Gulik, Theoderik en Everhard, Jutta, Udelhinde en Aleida.<sup>22</sup> Jutta trouwde met Gerard I van Blankenheim en Aleida huwde Arnold IV van Diest.<sup>23</sup> Willem III, graaf van Gulik, was getrouwd met Mathilde van Limburg en Theoderik was eveneens getrouwd met ene Mathilde. Hendrik IV en zijn vrouw Udelhinde hadden voor 1200 de beschikking over een huis in de Dranggasse te Keulen, tesamen met graaf Willem III van Gulik en zijn vrouw Mathilde, Everhard, Theoderik en diens vrouw en Gerard van Blankenheim, als gezamenlijke erven van ouders en schoonouders.<sup>24</sup> Van de kinderen van Udelhinde en Hendrik zouden we in mei 1217 Theoderik tegen kunnen komen als graaf van Kessel in een oorkonde van graaf Walram van Luxemburg.<sup>25</sup> De naam Theoderik is echter door verschillende auteurs verkeerd gelezen. Er staat in feite H[enricus]. In 1232 komen we Willem tegen terwijl hij de grafelijke titel voert.<sup>26</sup> Deze Willem draagt dezelfde naam als zijn oom, Willem III, graaf van Gulik.

De tweede zoon, Herman, wordt in 1243 tot abt van St. Pantaleon gekozen en sterft op 16 april 1255.<sup>27</sup> Deze oorkonde is de enige die betrekking heeft op St. Pantaleon. Een zoon (of broer) als abt van een klooster kan eventuele voorgedrechten verstevigen.

Van de dochters komen we Hildegonde in 1220 tegen wanneer zij onder abdis Richardis van Nassau in de adellijke Onze Lieve Vrouwe abdij te Roermond de kloostergelofte aflegt.<sup>28</sup> De zogenaamde tweede dochter, Walburga van Kessel, trouwt in 1222 met Bertold van Büren en laat enige kinderen na.<sup>29</sup> Die tweede dochter berust echter op een vergissing. Het is niet Walburga, maar Udelhinde wat gelezen moet worden in de oorkonde. Dit is goed mogelijk, omdat Hendrik IV waarschijnlijk overleden is tussen 1219 en 1222. Udelhinde kan dan hertrouwd zijn met Bertold van Büren.

Sloet en Mackes dateren een oorkonde van graaf Willem van Kessel in 1235.<sup>30</sup> Als we de paasstijl volgen (Kessel zal Keulen gevolgd hebben) zou de uiterste datum van deze oorkonde op 29 maart 1236 kunnen vallen.<sup>31</sup> In deze oorkonde bevestigt Willem dat zijn vader Hendrik IV in de abdij Kamp een memorie heeft gesticht voor diens moeder Alveradis. Hiertoe had hij de abdij een jaarrente overgemaakt van 1 Mark uit enkele goederen bij Kessel, die zolang betaald zou worden totdat de abdij 10 Mark had voor de aankoop van een erfrente. Willem bevestigt dit en somt de personen op die betalingsplichtig zijn. In deze oorkonde wordt Hendrik IV 'bone memorie' genoemd, wat er op wijst dat hij inmiddels overleden is.

Wie schetst nu onze verbazing dat bij Sloet en Slanghen een oorkonde is afgedrukt met als datum 10 november 1236. Hendrik IV sticht dan een altaar met twee wekelijkse missen in de kerk te Kessel. Hij stelt hier enige goederen en inkomsten voor beschikbaar. Een van de getuigen in deze oorkonde is heer Berck, ridder te Barlo, op wie we later nog zullen terugkomen.<sup>32</sup>

Deze oorkonde is ongetwijfeld fout gedateerd. Wellicht heeft in het origineel niet 1236 gestaan, maar 1216. Hendrik IV is waarschijnlijk kort na 1219 overleden. Wanneer men de dood voelde naderen, stichtte men memoeries voor het zieleheil.

De St. Vitusabdij te Gladbach gedacht een Hendrik op 5 september en een Udelhinde (echtgenote van Hendrik IV) op 6 juli.<sup>33</sup> Waarschijnlijk wordt met genoemde Hendrik niet Hendrik IV, maar Hendrik V bedoeld (zie hierna). Over de bezittingen van de graaf van Kessel kunnen we uit bovengenoemde oorkonden het volgende opmaken. Het huis te Keulen dat het geslacht Kessel tussen 1180 en 1183 van hun verwant Arnold I, aartsbischop van Trier, gekregen heeft, wordt tussen 1190 en 1203 weer verkocht. Voor 1200 kregen Hendrik IV en zijn vrouw Udelhinde te Keulen het medegebruik van een huis in de Dranggasse. Misschien vond het geslacht Kessel twee huizen te veel van het goede en heeft men een verkocht. Hendrik IV blijkt bezittingen van de graaf van Gelre in leen gehouden te hebben. Uit een eigen oorkonde zijn reeds enkele bezittingen genoemd: een curtis te Barlo en te Hovesdonck, een huis in het bos van Barlo, een boomgaard naast de kerk van Kessel en een curtis te Oyen. De memoriestichting bij de abdij Kamp geeft ons de informatie dat hij inkomsten genoot uit bepaalde goederen te Kessel. De oorkonde van 1236 (1216) zegt ons dat hij de beschikking had over een curtis te Kessel, gelegen tussen het huis Haddenraij en het goed "op den Parick". Met betrekking tot de voogdijenschappen over St. Pantaleon, St. Vitus en Laach missen we hem (hoewel zijn zoon abt van St. Pantaleon werd), maar we vermoeden dat hij ze gehad heeft en zelfs uitgebreid heeft met voogdijrechten over de abdij Kamp en de stad Neuss.

<sup>1</sup> Hoeniger, p. 167 (N 11 VII 18).

Mackes, p. 92 noot 38 en Groten, p. 62 noot 40, merken op dat een Graaf Frederik van Altena getrouwd is met een Alveradis, maar dat niet bekend is of deze Alveradis de weduwe was van Hendrik III van Kessel. Onder Hendrik III hebben we echter gesteld dat Alveradis van Kuyc de gade van Hendrik III is geweest.

<sup>2</sup> Mackes, p. 92.

<sup>3</sup> 1197 Lacomblet I, nr. 554.

1197 REK II, nr. 1527.

1198 REK II, nr. 1548.

1200 REK II, nr. 1580.

1201 Lacomblet II, nr. 4.

1209 REK III, dl. I, nr. 64.

1216 Lacomblet II, nr. 57.

1217 REK III, dl. I, nr. 163.

1218 REK III, dl. I, nr. 186.

<sup>4</sup> 1218 Lacomblet II, nr. 75.

<sup>5</sup> 1203 Sloet, nr. 403.

<sup>6</sup> 1208 Sloet, nr. 422.

<sup>7</sup> 1208 Lacomblet II, nr. 24.

<sup>8</sup> 1211 REK III, dl. I, nr. 89.

<sup>9</sup> Zie hierboven.

<sup>10</sup> 12-07-1198 Sloet, nr. 392.

<sup>11</sup> 13-07-1198 Lacomblet I, nr. 563.

<sup>12</sup> 28-06-1193 Lacomblet I, nr. 539.

<sup>13</sup> 03-02-1200 Lacomblet I, nr. 566.

03-02-1201 REK II, nr. 1596.

Bij de datering is die van Knipping aangehouden. Lacomblet dateert de oorkonde een jaar vroeger.

<sup>14</sup> 30-04-1207 Lacomblet II, nr. 17.

16-03-1212 Sloet, nr. 433.

30-11-1212 Lacomblet II, nr. 40.

<sup>15</sup> 06-03-1196 Sloet, nr. 387.

1203 Sloet, nr. 401.

<sup>16</sup> 22-01-1200 Sloet, nr. 397.

<sup>17</sup> 1190 Sloet, nr. 376.

<sup>18</sup> De Vries, p. 155.

<sup>19</sup> 1219 Sloet, nr. 457, datering voor 18 oktober.

<sup>20</sup> De Fremery, nrs. 37 en 38.

<sup>21</sup> Mackes, p. 92.

<sup>22</sup> 1218 Lacomblet II, nr. 75.

<sup>23</sup> 10-09-1250 Lacomblet II, nr. 361.

Zie ook Tille en Krudewig, Bd. I, p. 168 en Von Diest, p. 39.

<sup>24</sup> Fahne I, p. 210.

<sup>25</sup> Ernst, dl. VI, nr. 106.

<sup>26</sup> HStAD. Abtei Kamp, Urkunde 57.

<sup>27</sup> Hilliger, p. 26.

Zie ook Kracht, p. 210.

<sup>28</sup> Romen, Limburgs Jaarboek XXII (1926) pp. 71-72.

<sup>29</sup> REK III, dl. I, nr. 331 en 353.

<sup>30</sup> Sloet, nr. 578.

De datum: "datum anno domini MCCXXXV indictione IX presidente sedi romane ecclesiae sanctissimo papa Gregorio, regnante nobilissimo romanorum imperatore Friderico, sub archiepiscopo coloniensi ecclesiae Henrico". HStAD. Abtei Kamp, Urkunde 69.

<sup>31</sup> Het is een oorkonde met als incarnatiejaar 1235 en een indictie die op 1236 wijst. Pasen valt op 30 maart in 1236. In plaats van "trigesimo" zal "dicesimo" gelezen moeten worden.

<sup>32</sup> Sloet, nr. 591.

Slanghen, p. 144, bijlage 3.

Sloet merkt op dat hij een afschrift gekregen had van Habets, volgens een notarieel afschrift in het kerkarchief te Kessel. Slanghen vermeldt zijn bron niet.

<sup>33</sup> Eckertz, pp. 44 en 55.

## Graaf Willem

Graaf Willem (1232-1263), die naar alle waarschijnlijkheid is getrouwd met een meisje uit het huis Limburg, zet de goede verstandhouding van het geslacht Kessel met de aartsbisschop van Keulen voort. Zo zien we Willem als getuige voorkomen in oorkonden van de aartsbisschop en Willems oom, de graaf van Gulik, over hun twisten betreffende het graafschap Hochstaden.<sup>1</sup>

Hij is ook getuige van een ruil tussen de aartsbisschop en de graaf van Gelre in 1251. De graaf van Gelre ruilt bezittingen in Grefrath tegen Keulse bezittingen in Kriekenbeek, alwaar hij van plan is een Cisterciënserklooster te bouwen.<sup>2</sup> Bij een scheidsrechterlijke uitspraak op 16 december 1263 van de bisschoppen van Luik en Munster en de graven van Gulik en Gelre over de strijdpunten tussen de stad Keulen en haar aartsbisschop komt Willem van Kessel ook onder de getuigen voor.<sup>3</sup> De betrekkingen tussen de graaf van Kessel en de graaf van Gelre zijn ook nauw geweest. Willem komt nog zesmaal voor in oorkonden van de graaf van Gelre en wel in 1238, 1253, 1255, 1259, 1260 en 1264.<sup>4</sup>

Op 13 mei 1260 treedt de graaf van Kessel nogmaals op als borg voor de graaf van Gelre bij slechting van de twistpunten tussen Gelre en Kleef door de hertog van Brabant. Wat de eventuele voogdijrechten betreft, hebben we Willem reeds ontmoet bij de bevestiging van een schenkingsoorkonde van zijn vader aan de abdij Kamp in 1235.<sup>5</sup> Daarvoor, in 1232, trad hij al als graaf op in de getuigenlijst van een oorkonde van de abdij Kamp bij de aankoop van goederen in (Breyell) Lobberich.<sup>6</sup>

In 1243 vervaardigden Herman van Kessel, abt van het St. Vitusklooster van Gladbach en graaf Willem van Kessel, die op dat moment waarschijnlijk voogd is geweest omdat uitdrukkelijk zijn toestemming nodig was, samen een oorkonde uit. Ze verdeelden de parochie aan de hand van de hoeven, de gemeenschappelijke weidegronden van de parochianen uitgezonderd.<sup>7</sup> Van Spaen meldt dat Hendrik V in 1262 al oorkondt, een zegel met ruiter te paard voerend.<sup>8</sup> Volgens het necrologium van de abdij Gladbach is graaf Willem van Kessel op een 14de september overleden.<sup>9</sup>

<sup>1</sup> 01-1248 Lacomblet II, nr. 342.

10-09-1250 Lacomblet II, nr. 361.

<sup>2</sup> 06-1251 Lacomblet II, nr. 375.

<sup>3</sup> 16-12-1263 Lacomblet II, nr. 537.

<sup>4</sup> 1238 Sivré III, p. 199.

1253 Ernst VI, p. 245.

1255 Bondam, pp. 500-501 nr. 86.

1259 Siegener Urkundenbuch, nr. 28.

13-05-1260 Lacomblet II, nr. 487.

1263 Sivré III, p. 207.

<sup>5</sup> HStAD. Abtei Kamp, Urkunde 69, zie ook het Copiarium Campense, nrs. 1235 en 1237.

<sup>6</sup> HStAD. Abtei Kamp, Urkunde 57.

<sup>7</sup> 1243 Lacomblet II, nr. 281.

<sup>8</sup> Van Spaen, dl. II, pp. 118-119.

<sup>9</sup> Hilliger, pp. 57 en 80.

Zie ook Eckertz, p. 57.

## Graaf Hendrik V

In een oorkonde van 15 oktober 1254 komt Hendrik V waarschijnlijk al voor.<sup>1</sup> Tussen de heer van Monschau en de heer van Blankenheim wordt een graaf van Kessel genoemd. Als hiermee Willem bedoeld werd, zou tegen de gebruikelijke rangorde gezondigd zijn; hij had dan bij de graven genoemd moeten worden. Waarschijnlijk wordt derhalve in deze oorkonde de nog jonge Hendrik V bedoeld. Op 13 mei 1260 komt Hendrik V naast Willem voor in een oorkonde van de hertog van Brabant. Er staat in de getuigenlijst "comites de Kessele".<sup>2</sup>

Zoals we hiervoor reeds gezien hebben, trad Hendrik V in 1262 al als getuige op in een oorkonde. Het meest kenmerkende van het graafschap van Hendrik V (1254? 1260-1285) is wel de uitverkoop van goederen in zijn gebied. In afwijking van onze beschrijving van de andere graven beginnen we nu met het grote aantal financiële transacties.

Via een oorkonde van 15 oktober 1275 komen we er achter dat hij getrouwd is met ene Gertrudis; in deze oorkonde ziet hij ten gunste van de Duitse orde in Gürath af van het ius homagium of hominum van het aan hem verkochte voogdijschap over Laach.<sup>3</sup> Gertrudis wordt gezien als een dochter van Hildeger van der Stessen, een vertegenwoordiger van het rijke patriciaat van de Keulse handelsstad.<sup>4</sup> Hendrik V is dus een huwelijk aangegaan dat beneden zijn stand lag. Dat hij een dochter uit het Keulse handelspatriciaat huwde, duidt al op het feit dat hij in financiële moeilijkheden zat en liever geld huwde dan een standgenote.

Op 23 augustus 1271 verkoopt Hendrik V een deel van zijn allodium. Hij verkoopt aan Engelbert II, aartsbisschop van Keulen, en diens opvolgers de voogdij over Neuss aan de rechterzijde van de Niers als leen ten behoeve van Siegfried van Wittgenstein en Johan van Bilsteyn. Hij verplicht zich tevens om wanneer het leen vrijkomt dit opnieuw, zonder betaling te verlangen, in leen te geven aan degene die door de aartsbisschop van Keulen wordt voorgedragen. Tot de getuigen behoort o.a. Hendriks broer, Willem, kanunnik van de H.H. Apostelen te Keulen.<sup>5</sup> Op dezelfde dag verkoopt Hendrik V aan de aartsbisschop van Keulen met toestemming van zijn beide broers, Willem en Walram, het houtgraafschap bij Hochstaden, behoudens het 'Gewelde' dat hij voor zichzelf en zijn mannen houdt.<sup>6</sup> Op de volgende dag, 24 augustus, stelt hij vier borgen als garantie voor de verkoop van het houtgraafschap en de voogdij over Neuss: Walram zijn broer, Van Wevelinghoven en zijn beide kasteleins Birt (Godfried Berck) en Van Niederhoven.<sup>7</sup>

Op 2 mei 1273 verpandte hij zijn burcht Grevenbroich met toebehoren voor drie jaar voor 2000 mark aan de aartsbisschop van Keulen met ingang van 24 juni 1273. De aartsbisschop verzekert zich van het verkooprecht voor het geval de pandsom niet op tijd wordt ingelost.

In de oorkonde vindt een opsomming van de goederen plaats. Allereerst valt op dat Hendrik V de burcht van Keulen in leen heeft. De goederen die onder de verpanding vallen bestaan uit de burchtmolen, de weidegronden, het akkerland van de burchthof, de tol, het woud bij Elshilz, het akkerland in Barrenstein, het gerecht in Allrath, Barrenstein en Grevenbroich, zijn “bona mansionaria” in Grevenbroich en een rente te Barrenstein.<sup>8</sup> Met betrekking tot deze verpanding zijn er nog een aantal oorkonden. Zo zien we dat het domkapittel en het St. Gereonstift op de aflossing moeten toezien<sup>9</sup> en dat Hendrik V gedwongen wordt te erkennen dat het kasteel Grevenbroich een allodium is van de aartsbisschop van Keulen en dat hij zodra de pandsom ingelost is dit opnieuw in leen krijgt van de aartsbisschop.<sup>10</sup> Op 24 juni 1276 blijkt dat Hendrik V de pandsom heeft kunnen inlossen.<sup>11</sup>

Er is nog een aantal oorkonden waaruit zijn financiële positie blijkt. Zo moet hij op 7 maart 1275 de jaarlijkse bede die hij als voogd over de parochianen van Gladbach geniet, veranderen in een vast bedrag.<sup>12</sup> Hij schenkt de hospitaalbroeders van St. Jan te Mechelen tolvrijheid bij Dobach en Gulpen voor zijn zieleheil en dat van zijn vrouw en kinderen (19 mei 1274).<sup>13</sup> Op 28 september 1281 verkoopt hij de hof Reisdorf aan de Duitse orde te Koblenz<sup>14</sup> en op 18 november bevrijdt hij een hofstede met 21 morgen akkerland die de nonnen in Neuwerk in hun bezit hebben van alle voogdijrechten.<sup>15</sup> Op 3 maart en 15 maart oorkondt hij volgens Rosenkrantz over een verkoop van bezittingen te Allrath, dat onder zijn jurisdictie valt.<sup>16</sup> Ook op 27 april 1285 treffen we hem nog aan in een oorkonde.<sup>17</sup> Op 28 juni 1285 merken we dat hij voor de tweede maal in het huwelijk is getreden en wel met ene Lysa. Hij komt met haar voor in een oorkonde waarin hij de inwoners van 90 morgen cijnsland uit de voogdij ontslaat in Keyenberg van de abdij Gladbach.<sup>18</sup> Groten vindt dat Lysa’s herkomst verraden wordt door het zegel dat ze voert nadat ze met Diederik Loef van Kleef is getrouwd en stelt dat zij een dochter is van Hendrik van Virneburg.<sup>19</sup>

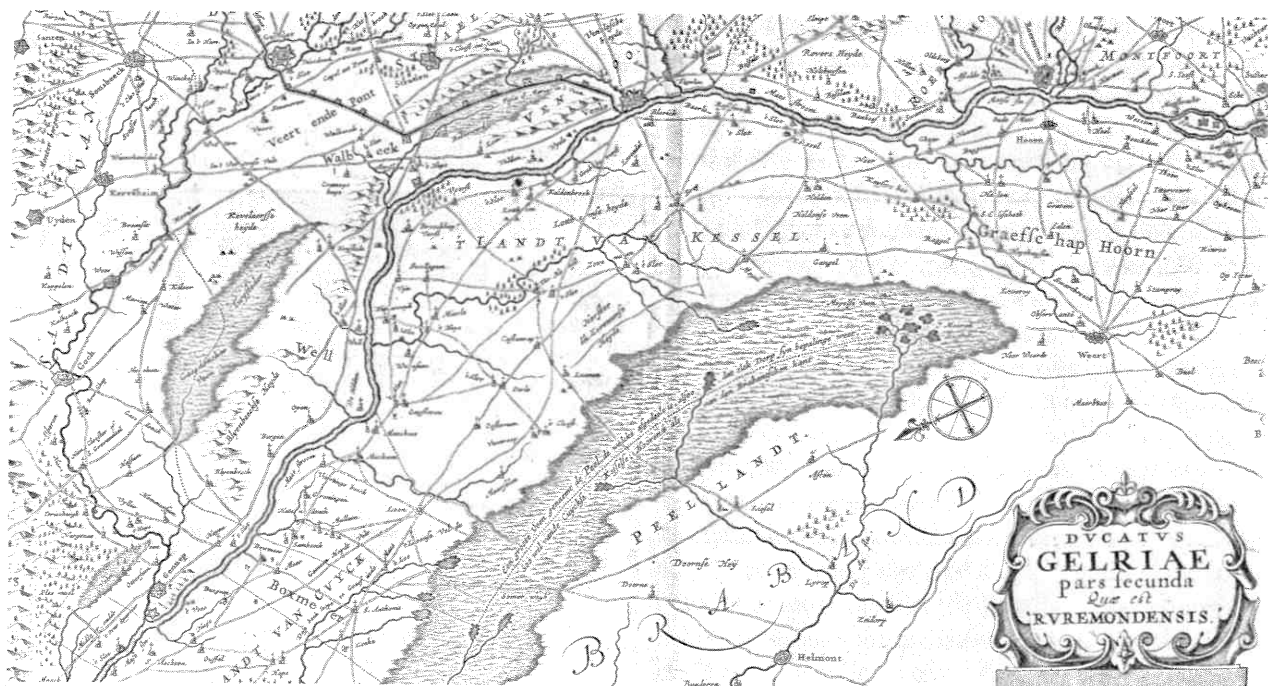
Kroon op de uitverkoop van goederen van het geslacht Kessel spant de oorkonde van 29 september 1279 waardoor er een einde komt aan het graafschap Kessel.<sup>20</sup> Wij geven hier een vertaling van de oorkonde:

“Wij, Hendrik, graaf van Kessel, maken bekend, dat wij aan de edele graaf, onze hooggeëerde heer, Reinald van Gelre, ons graafschap met de burcht Kessel, haar leenen dienstmannen, wastijnzigen, horigen, de hoge en lage rechtspraak, de visserijen, bebouwde en onbebouwde akkers, weilanden, bossen, inkomsten, rechten en alle allodia verkocht hebben, voor zover wij dit alles ten tijde van de verkoop bezaten. Het graafschap strekt zich over die zijde van de Maas uit waarop de burcht Kessel is gelegen. Daartoe behoort ook de afsnijding van de

Maas, een stuk land dat als onderdeel van het graafschap geldt en dat wij plachten te bezitten. De verkoop geschiedde in tegenwoordigheid en met toestemming van onze broeder Walram, proost aan de domkerk te Münster. De koopprijs bedraagt 1500 Keulse marken. De overdracht geschiedde ook, zoals gewoonte is, met toestemming van de aanwezige edelen, Willem van Horne, de graaf van Gelre, als ook ridder Goswin van Born, Gerard van Batenburg, Willem van Herne, Johannes genaamd Buch, Giselbert van Brempt en vele andere leenen dienstmannen als Hendrik, broer van graaf Reinald, Willem Rost, Godfried Buch (Berck), Nicolaus van Grevenbroich, de voogd van Roermond en vele andere ridders die deze akte bijwoonden. Krachtens de huidige oorkonde hebben wij gezamenlijk met onze broeder, de eerder genoemde proost, de juistheid van elke afzonderlijke verdragsbepaling bevestigd en erkennen de onbeperkte geldigheid ervan. De leen- en dienstmannen, die tussen de Maas en Gladbach wonen en tot het genoemde graafschap behoren, zullen nu direct onder de graaf van Gelre vallen. De andere getrouwen en ministerialen of mannen en onze goederen, onder welke rechtsvorm ze ook maar zullen staan, die tussen de Maas en Gladbach wonen of liggen, zullen wij, zoals tot nog toe, uit de hand van de graaf als leen ontvangen. Opdat echter deze verkoop geldig, rechtskrachtig en door het nageslacht erkend zal blijven, hebben wij de voor ons liggende oorkonde met ons zegel en dat van onze broeder bezegeld en bekrachtigd. Geschied en uitgevaardigd in tegenwoordigheid van de genoemde ridders en vele anderen te Blerick op 27 september 1279.”

In de verkoopsoorkonde is geen sprake van een tol te Kessel. Toch hebben de graven van Kessel bij Kessel tolrechten genoten. Op 21 mei 1271 schenkt Hendrik V de abdij Hocht vrijdom van tol in het gehele graafschap Kessel.<sup>21</sup> Op 27 oktober, nog geen maand na de verkoop van zijn graafschap, is in een oorkonde van graaf Reinald van Gelre ook sprake van een tol te Kessel.<sup>22</sup> Waarom in de verkoopsoorkonde de tol niet met name genoemd wordt, is derhalve een raadsel.

Alvorens we de verkoopsoorkonde gaan bespreken samen met de uitverkoop van zijn bezittingen en zijn familiebanden, gaan we terug in de geschiedenis om zijn betrekkingen met de aartsbisschop van Keulen te bezien. Als we naar de politieke achtergronden kijken, valt op dat verschillende territoriale machthebbers uit waren op versteviging en vergroting van hun gebied. Zo was de graaf van Gulik, Willem IV, zeer vaak in strijd met de aartsbisschop van Keulen (een van de belangrijkste territoriale machthebbers die uit was op expansie). De aartsbisschop raakte in gevangenschap van Gulik en kwam na enkele jaren, in april 1271, weer vrij. De graaf van Kessel verliest een deel van zijn onafhankelijkheid ten opzichte van de aartsbisschop door de verpanding van Grevenbroich. Hij moet de leenheerlijk-



"t Landt van Kessel". Detail van een kaart van G. Valck en P. Schenk. Amsterdam, ca. 1640. (Gem. Archief Venlo, inv. 159)

heid van de aartsbisschop over Grevenbroich erkennen. Het verzwakt de Kesselse machtspositie en versterkt tegelijkertijd de machtspositie van de aartsbisschop tegenover Gulik. In het begin van 1277 begint de aartsbisschop opnieuw een oorlog tegen de graaf van Gulik. Deze sluit een grote coalitie tegen de Keulse aartsbisschop Siegfried van Westenburg.<sup>23</sup> Tot deze bondgenoten horen o.a. Walram van Valkenburg, Diederik Loef van Kleef en Hendrik V van Kessel. In een treffen te Aken vinden Willem IV van Gulik en zijn oudste zoon de dood. Het ziet er slecht uit voor de bondgenoten en grote delen van Gulik en Kessel worden door de aartsbisschop bezet. Op dat moment stort de hertog van Limburg (Walram IV) zich in de strijd en begint de aartsbisschop terrein te verliezen, maar toen de hertog van Brabant zich ook in de strijd mengde en partij koos voor de aartsbisschop keerde het tij definitief. Door bemiddeling van Paus Martinus IV kwam er eindelijk vrede. 4 februari 1279 tekent de graaf van Kessel een vredesverdrag met de aartsbisschop dat er voor hemzelf ongunstig uitziet. 14 oktober 1279 tekenen Gulik, Limburg en Sayn een vredesverdrag met de aartsbisschop. Bij het door Hendrik V met de aartsbisschop op 4 februari 1279<sup>24</sup> gesloten vredesverdrag moest Hendrik als boetedoening en schadeloosstelling de aartsbisschop tegen iedereen, behalve zijn Gelderse leenheer, bijstaan. Hij moest de leenheerlijkheid van het aartsbisdom over zijn burcht Grevenbroich opnieuw erkennen en de

aartsbisschop en diens opvolgers een jaarrente van 25 Mark uitkeren uit zijn inkomsten te Ederen en Kempen. Hij droeg dit als een burchtleen op en de inkomsten konden betrokken worden uit Jüchen, Liedberg of Hochstaden. Walram, zijn broer, ondertekent mee en belooft dat hij, wanneer hij sterft, deze verplichtingen ook zal nakomen. Zo zag de toestand er op 29 september 1279 ten tijde van de verkoop van het graafschap Kessel er dus uit. Aan de generatielange verbondenheid met de Keulse aartsbisschop was een einde gekomen. Uit genoemde oorkonde van 1279 blijkt dat Hendrik V nog maar één broer heeft, Walram. Zijn andere broer, Willem, moet inmiddels overleden zijn, want anders had hij deze verkoopsoorkonde mee moeten ondertekenen (de namen wijzen trouwens op een verband met de Limburgse hertogen, maar hierop zullen we later uitgebreid terugkomen).

Walram werd in 1265 domproost van Münster en ook daarna horen wij nog van hem.<sup>25</sup> Engelbert – een oom van Hendrik V – komt alleen voor wanneer hij samen met zijn broer Adolf getuige is van een stichting door hun verwant Walram van Gulik.<sup>26</sup> Willem – broer van Hendrik V – was kanunnik bij de H.H. apostelen te Keulen en domheer van Münster.<sup>27</sup> Adolf komt ook nog in 1272 voor, maar er zijn in dit geval nogal was twijfels over zijn Kesselse afkomst.<sup>28</sup>

Oorkonden die op familie- dan wel andere banden wijzen zijn – naast die van 1262 – de volgende: in 1268

en 1269 treedt Hendrik V op als borg voor Walram IV van Limburg, eerst voor diens vrijlating en later voor diens vrijwillige terugkeer in gevangenschap.<sup>29</sup> Op 29 augustus 1270 getuigt hij naast Willem IV van Gulik en Walram IV van Limburg<sup>30</sup> en in augustus 1276 getuigt hij in een oorkonde van Willem van Gulik.<sup>31</sup>

In 1280 is hij getuige in een oorkonde van zijn bloedverwant Willem van Neuenahr. Dirk van Neuenahr (1252-1256) is getrouwd met Hadewig, die naar alle waarschijnlijkheid een zuster is van Hendrik V.<sup>32</sup>

Volgens Rozenkrantz zou Hendrik V in 1276 in een koningsoorkonde voorkomen met betrekking tot Floris V, graaf van Holland.<sup>33</sup> Op het moment van de verkoop heeft Hendrik V dus nog maar één broer, Walram, die in de geestelijke stand is. Uit twee memoriestichtingen van 1274 en 1275 zouden we kunnen afleiden dat Hendrik nakomelingen had. Deze zijn zeer waarschijnlijk jong gestorven, omdat in de oorkonde van 4 februari 1279 over Walram gesproken wordt met de woorden “wanneer hij erft”.<sup>34</sup> In de verkoopsoorkonde staat bovendien niets over nakomelingen.

De verkoop geschiedt op een moment dat vele geslachten te maken krijgen met een steeds groter wordende geldontwaarding. Wanneer de macht van de adel gebaseerd was op inkomsten uit de agrarische sector en voogdijrechten kwamen er snel moeilijkheden, daar deze baten voor het grootste deel voor langere tijd in van te voren overeengekomen bedragen waren vastgelegd. Dat Hendrik V zich in het Keulse handelspatriciaat inhuwde, veranderde op de langere termijn kennelijk niets aan zijn inkomstenpositie. Waarom hij zijn graafschap Kessel inclusief titel verkocht en niet zijn oostelijke bezittingen, lijkt vooralsnog onduidelijk. Wellicht zal blijken dat zijn oostelijke bezittingen een betere economische basis hadden.

Na het verlies van zijn burcht Kessel blijkt hij toch voor zijn bezittingen ten oosten van de Maas een nieuw centrum nodig te hebben. Vandaar de bouw van de burcht Brügggen. Voor de financiering diende volgens Mackes de verkoop van de hof Reisdorf.<sup>34</sup> Mackes meldt verder dat met de bouw van de burcht Brügggen nauwelijks voor 1279 begonnen kan zijn.<sup>35</sup>

Het necrologium van Gladbach herdenkt een Hendrik van Kessel op 5 september 1285.<sup>36</sup> Aangenomen wordt dat dit Hendrik V is. Op 28 maart 1286 blijkt dat de weduwe van Hendrik V, Lysa, hertrouwd is met Diederik Loef van Kleef, die door de aartsbisschop van Keulen, Siegfried van Westenburg, beleend wordt met de burcht Grevenbroich, waarvan Lysa bij testament van haar vorige echtgenoot het vruchtgebruik toegewezen kreeg.<sup>37</sup> Voor dit huwelijk is aartsbischoppelijke dispensatie nodig geweest omdat zij binnen het jaar hertrouwde. Walram van Kessel, de geestelijke, volgt zijn broeder op. Doordat hij geestelijke is, zijn er echter nogal wat problemen met de nalatenschap van Hendrik V.

<sup>1</sup> 15-10-1254 Lacomblet II, nr. 404.

<sup>2</sup> 13-05-1260 Sloet, nr. 835.

<sup>3</sup> Lacomblet II, nr. 679.

<sup>4</sup> Groten, p. 64 noot 55.

Zie ook Lenders, pp. 94 e.v.

<sup>5</sup> Van Spaen, dl. II, nr. 33.

23-08-1271 REK III, dl. II, nr. 2452.

StAK. Domstift, Urkunde nr. 1/326.

<sup>6</sup> Codex Dipl. Rheno-Mosellanus Bd. II, nr. 242.

REK III, dl. II, nr. 453. Zie ook Groten, p. 65.

<sup>7</sup> 24-08-1271 Lacomblet II, nr. 616.

<sup>8</sup> 02-05-1273 Lacomblet II, nr. 632.

<sup>9</sup> 14-06-1273 REK III, dl. II, nrs. 2505, 2506 en 2507.

<sup>10</sup> 06-1273 REK III, dl. II, nr. 2508.

24-06-1276 REK III, dl. II, nr. 2679.

25-06-1276 Lacomblet II, nr. 693.

<sup>11</sup> 24-06-1276 REK III, dl. II, nr. 2678.

<sup>12</sup> 07-03-1275 Brasse I, nr. 114.

08-03-1274 Lacomblet II, nr. 663. Datering naar Brasse.

<sup>13</sup> Ernst, dl. VI, nr. 232. De datering bij Ernst is fout.

<sup>14</sup> StAK. Deutsch Ordenshaus St. Katharina, Urkunde 97.

<sup>15</sup> 18-12-1281 Brasse I, nr. 121.

<sup>16</sup> Rosenkrantz, 1896, p. 87.

<sup>17</sup> Groten, p. 70 noot 86.

Zie ook Lorenz, Bd. I, nr. 72.

<sup>18</sup> 28-06-1285 Lacomblet II, nr. 806, Brasse I, nr. 127.

<sup>19</sup> Groten, p. 69, noot 86.

<sup>20</sup> Alg. Rijksarch. Brussel, Hert. Arch. ms. divers nr. 3, fol. 176.

Clevis, pp. 8-9.

<sup>21</sup> 01-05-1271 De Crassier, p. 217.

<sup>22</sup> 27-10-1279 RAL, Arch. Heren van Kessel, nr. 256.

Deze oorkonde is ingezien ondanks het flagrante gebrek aan medewerking van het Rijksarchief te Limburg.

<sup>23</sup> 01-04-1277 Lacomblet II, nr. 700.

<sup>24</sup> 04-02-1278 Lacomblet II, nr. 720.

04-02-1279 REK III dl. II, nr. 2778.

De datering van Knipping is hier aangehouden.

<sup>25</sup> 23-10-1265 Westf. Urk. Bd. III, nr. 748.

23-08-1266 Westf. Urk. Bd. III, nr. 764.

13-04-1267 Westf. Urk. Bd. III, nr. 788.

08-1267 Westf. Urk. Bd. III, nr. 794.

02-04-1268 Westf. Urk. Bd. III, nr. 807.

16-10-1268 Westf. Urk. Bd. III, nr. 818.

03-03-1269 Westf. Urk. Bd. III, nr. 833.

04-04-1272 Westf. Urk. Bd. III, nr. 919.

1277 Westf. Urk. Bd. III, nr. 1029.

16-04-1279 Westf. Urk. Bd. III, nr. 1071.

16-03-1284/85 Westf. Urk. Bd. III, nr. 1276.

12-03-1292 Westf. Urk. Bd. III, nr. 1445.

Voor overige vermeldingen m.b.t. Walram zie “Walram, of de periode na de dood van Hendrik V”. Hetzelfde geldt voor het probleem of Walram nu proost van Münster dan wel proost van Münstereifel is geweest.

<sup>26</sup> 1253 StAK. Domstift Kopiar Af. 136, nr. 162.

Sammlung Redinghoven XV, fol. 17.

<sup>27</sup> 23-08-1271 REK III, dl. II, nr. 2451.

24-03-1271 Westf. Urk. Bd. III, nr. 877.

<sup>28</sup> 02-11-1272 Brasse I, nr. 110.

<sup>29</sup> 1268 Ernst, dl. VI, nr. 216.

28-01-1269. Quellen zur Geschichte der Stadt Köln, nr. 507.

<sup>30</sup> Rosenkrantz, 1896, p. 71.

<sup>31</sup> 08-1276 Lacomblet II, nr. 695.

<sup>32</sup> 24-01-1280 Lacomblet IV, nr. 674.

<sup>33</sup> Rosenkrantz, 1896, p. 76.

OHZ, dl. II, nr. 304.

Hij wordt hier genoemd als Heinricus comes de Kastel. Het betreft een oorkonde van rooms-koning Rudolf I. Er wordt hier echter graaf Hendrik van Bliescastel bedoeld.

<sup>34</sup> Mackes, p. 98.

StAK Deutsch Ordenshaus, St. Katharina, Urkunde 97.

<sup>35</sup> Mackes, p. 98.

<sup>36</sup> Hilliger, p. 80.

<sup>37</sup> Groten, pp. 70-71 met noten 86, 87, 89 en 91.

Mackes, pp. 98-99 met noten 78 en 82.

### Walram, of de periode na de dood van Hendrik V

Uit een oorkonde van 1285 blijkt dat Walram (1265-1304) nog altijd zijn geestelijk ambt uitoefent.<sup>1</sup> Dat blijkt echter ook nog uit drie oorkonden van 1294.<sup>2</sup> Wat ons bij Walram direct opvalt, is dat hij in de geestelijke stand blijft en daar eerst in 1295 uittreedt. We zullen deze perioden dan ook afzonderlijk behandelen. De twee belangrijkste onderwerpen uit de eerste periode zijn de politiek en zijn familiebetrekkingen. Eigenlijk is het maar één onderwerp omdat politiek en familiebetrekkingen samen gaan.

Zo oorkondt Diederik Loef, broer van graaf Diederik VII van Kleef, op 18 maart 1286 dat hij de burcht Grevenbroich, waarvan zijn echtgenote Lysa van Kessel het vruchtgebruik geniet, van de aartsbisschop van Keulen in leen gekregen heeft.<sup>3</sup> De aartsbisschop kon leen en recht van vruchtgebruik te allen tijde inwisselen tegen 2000 Keulse marken. Na de dood van Diederik Loef moest Grevenbroich weer terugkomen aan het Keulse aartsbisdom.

Tussen de dood van Hendrik V van Kessel in 1285 en het moment waarop Lysa hertrouwd blijkt te zijn, ligt slechts een korte periode. In de belening met Grevenbroich van Diederik Loef komt Walram van Kessel niet onder de getuigen voor. Toen Hendrik V voor zijn dood zijn testament opmaakte, had hij Lysa het vruchtgebruik van Grevenbroich verleend, er waarschijnlijk van uit gaande dat zijn broer Walram na zijn dood leendrager van Grevenbroich zou worden. Door het huwelijk van Lysa met Diederik Loef kwam niet Walram van

Kessel, maar Diederik Loef in de eerste plaats in aanmerking om leendrager van Grevenbroich te worden. Het huis van Kleef behoorde al enige tijd tot de trouwe aanhangers van het Keulse aartsbisdom. Hun huwelijk kon ook gezien worden als een onderdeel in de Kleefse territoriale machtsuitbreiding, maar dit geheel paste ook heel goed in de politiek van het Keulse aartsbisdom tegen het graafschap Gulik.<sup>4</sup> Walram van Kessel zal met de gang van zaken niet erg gelukkig geweest zijn, doch hij kon er vooralsnog weinig aan doen.

Uit de slag bij Woeringen op 5 juni 1288 kwam de hertog van Brabant als overwinnaar tevoorschijn en werd er voorgoed een einde gemaakt aan het streven naar territoriale machtsuitbreiding van het Keulse aartsbisdom. Walram was in deze tijd als geestelijke niet in staat om zijn land met het zwaard te verdedigen, de hoge rechtspraak uit te oefenen en zijn voogdijschappen waar te nemen. Zijn naaste verwant, graaf Walram I van Gulik, heeft derhalve tijdens het krijgsgebeuren Grevenbroich en het oostelijk deel van de Kesselse bezittingen bezet. Dit waarschijnlijk met instemming van Walram van Kessel en het echtpaar Lysa en Diederik Loef. Walram I van Gulik trad er zeker vanaf 1288 als beschermheer op. Dat de voogdij Gladbach in Gulikse handen terecht was gekomen, blijkt o.a. uit een oorkonde van 26 juli 1288. Omstreeks dezelfde tijd had Walram I een beambte zitten op de burcht Grevenbroich.<sup>5</sup> Als voogd van Gladbach ziet Walram I van Gulik op 1 juli 1290 af van de rechten op de hof Wennemark (bij Pesch).<sup>6</sup> Waarschijnlijk door de overeenkomst die hij met Walram I van Gulik gesloten moet hebben, heeft Walram van



*Zegel van Walram van Kessel, 1304 okt. 18.*  
(Archief Keizersbosch Neer, Sectie II,  
Abdij van Averbode; Inv. no. 49)

Kessel de burcht Hengebach gekregen. Hij was hieraan erfgerechtigd omdat hij een kleinkind was van Udelhinde van Hengebach.<sup>7</sup> Op 10 december 1294 oorkondt hij dan ook als heer van Hengebach.<sup>8</sup>

Op 24 december 1289 neemt hij – waarschijnlijk reeds in de hoedanigheid van heer van Hengebach – contact op met de hertog van Brabant. Hij draagt hem “proprietatem seu allodium castri mei Brucge, terrae arrabiles, ac molendini circum jacentes et ad ipsum castrum pertinentes” in leen op. Er wordt overeengekomen dat, wanneer Walram kinderloos komt te overlijden, zijn wettige erfgenaam of degene die door hem bij testament wordt aangewezen door de hertog met bovengenoemde beleend zal worden.<sup>9</sup>

Walram I, graaf van Gulik, en Siegfried van Westenburg, aartsbisschop van Keulen, verzoenen zich op 29 maart 1291. Walram van Gulik belooft o.a. de dochter van Hendrik, broer van Siegfried, te huwen, de aanspraken van hem en van de aartsbisschop op de burcht Grevenbroich door scheidsrechters te laten uitzoeken en zijn toekomstige vrouw te belenen met de burcht Nideggen en een rente van 600 Keulse mark. In plaats van de burcht Nideggen mag hij haar ook de burcht Hengebach of Grevenbroich geven, zodra hij aanspraken van anderen daarop uit de weg heeft geruimd. Op Hengebach zat Walram van Kessel en op Grevenbroich Diederik Loef en diens vrouw Lysa.<sup>10</sup>

Volgens Groten probeerde Walram van Gulik de aartsbisschop van Keulen er toe te bewegen om Diederik Loef van Kleef te laten vallen en de aanspraken van Walram van Kessel op de burcht Grevenbroich te erkennen. In dat geval zou Hengebach direct aan Gulik vallen en Grevenbroich later. Deze constructie is mislukt en ook het huwelijk ging niet door.<sup>11</sup>

Wat de betrekkingen van Walram van Kessel met de graaf van Gelre betreft het volgende: uit het feit dat Walram optreedt als getuige bij de huwelijksvoorwaarden tussen Reinald van Gelre en Margaretha van Vlaanderen, valt af te leiden dat er geen bezwaren zijn gemaakt door Gelre over de overname van het Kesselse bezit tussen Maas en Niers door Walram van Kessel.<sup>12</sup> Via een aantal oorkonden komen we meer te weten over de Kesselse bezittingen ten tijde van Walram. Zo verkoopt hij op 10 november 1285 zijn aandeel van het goed te Trechtinghausen in het bisdom Metz uit de erfenis van zijn ouders voor 30 Keulse mark.<sup>13</sup> Op 13 april 1287 en op 15 maart 1288 zegelt Walram oorkonden die betrekking hebben op de verkoop van goederen die onder zijn jurisdictie vallen als heer van Grevenbroich.<sup>14</sup> Op 27 april 1288 verkopen Herbert en Eva van Aldenrath met toestemming van Walram, proost van Münster en heer van Grevenbroich, door schulden belast vanwege borgtocht die ze waren aangegaan voor de inmiddels

overleden Hendrik V van Kessel (!), 60 morgen land te Aldenrath voor 33 Keulse mark. Dat stuk land hadden ze van de heer van Grevenbroich in leen. Walram had hun dit stuk land vrij gegeven zodat ze het als allodium konden verkopen.<sup>15</sup>

Tegen betaling van 86 mark ziet Walram af van zijn aanspraken op 4 wijnbergen en een tuin in Stegen bij Bacharach, de dorpen Snorbach, Erbscheid benevens de bossen en wat daarbij hoort. Dit vindt plaats in 1295, op een moment dat hij nog altijd tot de geestelijke stand behoort.<sup>16</sup>

Dit zijn ook de laatste oorkonden waarin hij optreedt als proost van Münster. Hij treedt in 1296 in het huwelijk met Katharina, een dochter uit het eerste huwelijk van Diederik Loef van Kleef.<sup>17</sup> Deze verbintenis is waarschijnlijk de prijs die Walram moest betalen om zijn burcht Grevenbroich terug te krijgen. Vanaf deze tijd noemt hij zich ook uitsluitend heer van Grevenbroich. Met het sluiten van dit huwelijk heeft Walram dus de geestelijke stand verlaten. Zo ratificeert hij op 8 oktober 1296 als wereldlijk heer de oorkonden met betrekking tot de hierboven genoemde wijnbergen.<sup>18</sup>

Als heer van Grevenbroich zegelt hij een aantal oorkonden betreffende verkopen die plaats vinden onder zijn jurisdictie of door zijn leenmannen (tweemaal in 1298, in 1300, 1301, 1302 en tweemaal in 1303).<sup>19</sup> In een daarvan (1303) is hij getuige bij de verpanding van goederen door Diederik Loef en Lysa aan de aartsbisschop van Keulen.<sup>20</sup>

Op 8 februari 1297 bedeeft Walram in het ommuurde Broch het door hem in 1281 gestichte Wilhelmiensklooster met twee hoeven te Barrenstein en de als Keuls leen aangemerkte molen bij de burcht.<sup>21</sup> Op 30 december 1299 wordt het klooster door de aartsbisschop van Keulen gewijd<sup>22</sup> en bevestigt deze een schenking van Walram aan het Klooster, bestaande uit een hoeve akkerland te Grevenbroich.<sup>23</sup>

Op 29 juli 1303 verkoopt Walram voor 70 mark aan Diederik van Melenheim de hof Herkenbosch zodat laatstgenoemde dit als allodium kon doorverkopen.<sup>24</sup> In oktober 1304 voelde Walram zijn einde naderen; hij deed vrome schenkingen aan het door hem gestichte klooster te Grevenbroich (8 hoeven land) aan St. Pantaleon (de tienden te Boenheim), aan St. Vitus te Gladbach en aan het St. Nicolaasstift in Keyzersbosch bij Roermond.<sup>25</sup> Op 20 oktober 1304 overlijdt Walram. Hij wordt begraven voor het hoogaltaar van de kloosterkerk te Grevenbroich.<sup>26</sup>

Met de dood van Walram sterft het geslacht Kessel uit. Zijn weduwe hertrouwt.<sup>27</sup> Lysa, eens de echtgenote van Hendrik V van Kessel, komen we nog een aantal malen tegen met haar tweede echtgenoot Diederik Loef van Kleef.<sup>28</sup>

- <sup>1</sup> 25-01-1285 Westf. Urk. Bd. III, nr. 1238.  
 25-07-1285 Westf. Urk. Bd. III, nr. 1286.  
 Dat Walram proost van Münster is geweest, staat zonder meer vast. Twijfel rijst er bij het lezen van een oorkonde in het Westf. Urk. Bd. III, nr. 1492. Hij wordt daar vermeld als *nunc* prepositus. Het woordje *nunc* zou er op kunnen wijzen dat hij eerst onlangs proost van Münster was. Daarvoor zou hij dan proost van Münstereifel geweest kunnen zijn. Dit probleem is tot op heden nog niet opgelost.
- <sup>2</sup> 19-07-1294 Westf. Urk. Bd. III, nr. 1492.  
 10-09-1294 Westf. Urk. Bd. III, nr. 1499.  
 21-12-1294 HStAD. Heinsberg – St. Maria, Urk. 68.  
 REK III dl. II, nr. 3088.  
 Lacomblet II, nr. 796 heeft een foute datering.
- <sup>4</sup> Kastner, pp. 91 e.v. en 189 e.v.
- <sup>5</sup> Mackes, pp. 99-100;  
 26-07-1288 Brasse I, nr. 130.  
 1288 Mackes 1977 (!) pp. 148 e.v.  
 13-04-1297 Ehlen, p. 85.
- <sup>6</sup> Brasse I, nr. 131.
- <sup>7</sup> Zie hiervoor onder Hendrik IV.
- <sup>8</sup> HStAD. Neuss – St. Quirin, Urk. 7.
- <sup>9</sup> Verkooren, dl. 2, bd. I, p. 176.
- <sup>10</sup> 09-03-1290 Lacomblet II, nr. 907.
- <sup>11</sup> Groten, p. 74.
- <sup>12</sup> Van Spaen, dl. II, nr. 37.  
 Kleintjens, pp. 21-23.  
 Van Spaen, dl. IV, p. 324.
- <sup>13</sup> Rossel, nr. 499.
- <sup>14</sup> StAK. St. Gereon Urkunden 52 en 54.
- <sup>15</sup> Lacomblet II, nr. 840.  
 Medezegelaar is Nicolaus van Broich.
- <sup>16</sup> Rosenkrantz, 1896, p. 95.  
 04-10-1295 Goertz, IV, nr. 2438.
- <sup>17</sup> Lenders, pp. 93-97.
- <sup>18</sup> Goertz, IV, nr. 2567.
- <sup>19</sup> 09-1298 StAK. St. Gereon, Urk. 71.  
 17-02-1298 StAK. St. Katharina, Urk. 151.  
 1300 StAK. St. Gereon, Urk. 1/77.  
 05-09-1301 Lacomblet III, nr. 14.  
 1302 StAK. Domstift, Urk. 701.  
 28-07-1303 Lacomblet III, nr. 27.  
 01-11-1303 Brasse I, nr. 147.
- <sup>20</sup> 28-07-1303 Lacomblet III, nr. 27.
- <sup>21</sup> HStAD. Grevenbroich – Wilhelmiten Rep. und Hs. 1f 1r.  
 Zie ook Giersberg, pp. 134 e.v.
- <sup>22</sup> 29-12-1299 REK III dl. II, nr. 3712.
- <sup>23</sup> 29-12-1299 REK III dl. II, nr. 3711.
- <sup>24</sup> 29-07-1303 StAK. St. Aposteln, Urkunden 1/111 en 2/112.  
 08-10-1303 Lacomblet III, nr. 30.  
 StAK. St. Aposteln. Urk. 2/113.
- <sup>25</sup> 15-10-1304 HStAD. Grevenbroich – Wilhelmiten Rep. und Hs. 1f 1r.  
 18-10-1304 Lacomblet III, nr. 33.  
 Brasse I, nr. 149.  
 Klaversma, p. 31.
- <sup>26</sup> Eckertz, p. 64.
- <sup>27</sup> Mackes, p. 105.
- <sup>28</sup> 22-10-1298 Lacomblet II, nr. 1011.  
 07-12-1299 Nijhoff I, nr. 66.  
 In de oorkonde van Nijhoff is sprake van twee schuldbrieven, waarvan een van 600 Keulse mark ten behoeve van de inmiddels overleden graaf Hendrik V.  
 “Item de sexcentis marcis, in quibus ipse dominus noster viro nobili domino . . . quondam comiti Kesselensi ex causa legitima fuerat obligatus, et quae nobis cum domina Elyzabet nostra collateraliter praedicta fuerunt in donationem propter nuptias deputatae, nos et eadem domina Elyzabet nostra collateraliter pro nobis et nostris heredibus dictum dominum nostrum . . . comitem Gelrensem et suos heredes quitos et liberos penitus proclamamus.”  
 Nijhoff spreekt op p. 76 noot 3 ten onrechte van de graaf van Kessel als Diederiks schoonvader. Zoals hierboven is beschreven, is Lysa, die aanvankelijk met Hendrik V van Kessel was gehuwd, na diens overlijden met Diederik Loef van Kleef in het huwelijk getreden. Dit is o.a. te zien in de volgende oorkonden:  
 01-03-1301 REK III dl. II, nr. 3803.  
 18-08-1302 StAK. Domstift Urk. 703.  
 StAK. St. Aposteln Urk. 114.  
 17-10-1303 REK III dl. II, nr. 3931.  
 24-10-1303 REK III dl. II, nr. 3932.  
 27-10-1303 REK III dl. II, nrs. 3938-3940.

